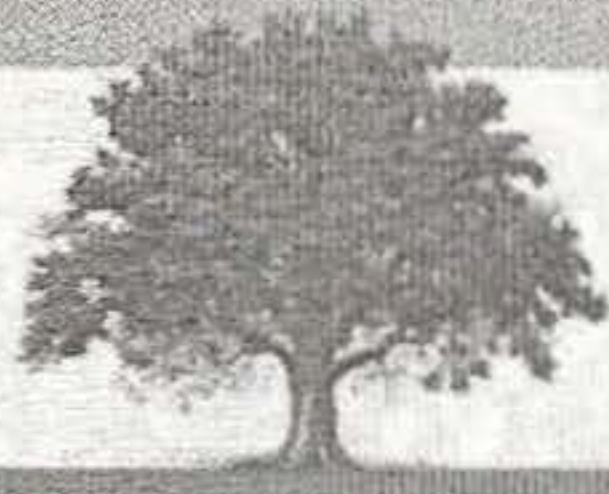

ISSN 1303-3387

9 771303 338008

Kutadgubilig

FELSEFE - BİLİM ARAŞTIRMALARI

12

KASIM 2007

Ş. TEOMAN DURALI

**Maneviyâtın Fenomenolojisi İlk Basılışının
İkiyüzüncü Yıldönümü**

AYRIBASIM

MANEVİYÂTIN FENOMENOLOJİSİ
İLK BASILIŞININ İKİYÜZÜNCÜ YILDÖNÜMÜ

Ş. Teoman Duralı*

System
der
Wissenschaft

von

Ge. Wilh. Fr. Hegel

D. u. Professor der Philosophie zu Jena,
der Herzogl. Mineralog. Societät daselbst Assessor
und anderer gelehrten Gesellschaften Mitglied.

Erster Theil,

die

Phänomenologie des Geistes.

Bamberg und Würzburg,
bey Joseph Anton Cöbhardt,
1807.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Felsefe Bölümü.

The Two-hundredth Anniversary of the First Publication of
THE PHENOMENOLOGY OF SPIRIT

Full Title: "*System of Science: First Part, the Phenomenology of Spirit*".

ABSTRACT

This work is a monument to metaphysics and *Hegel's* masterpiece. It expounds the epitome of the speculative metaphysical system and deals mainly with the occurrence of consciousness out of the historical development of the mind —the German word *Geist* has connotations of both 'spirit' and 'mind' in English. It treats the principal questions —like spirit, mind, consciousness, self-consciousness, history, civilization— of metaphysics, ethics, politics and reintroduces philosophy's ancient method of dialectics with a new face-lift. All these factors cause "*the Phenomenology of Spirit*" to become the milestone of German idealism in particular and, in a more general sense, the modern European history of philosophy.

"*The Phenomenology of Spirit*" is a notoriously complex and even, if we may dare to say so, the most complicated piece of reading in philosophy, so much so that *Hegel's* contemporaneous out-and-out adversary, the great German philosopher Arthur *Schopenhauer*, made the harshest possible commentary on "*the Phenomenology of Spirit*":

"If I were to say that the so-called philosophy of this fellow *Hegel* is a colossal piece of mystification which will yet provide posterity with an inexhaustible theme for laughter at our times, that it is a *pseudo-philosophy* paralyzing all mental powers, stifling all real thinking, and, by the most outrageous misuse of language, putting in its place the most hollow and senseless, thoughtless, and, as is confirmed by its success, most stupefying verbiage, I should be quite right. Further, if I were to say that this summus philosophus [...] scribbled nonsense quite unlike any mortal before him, so that whoever could read his most eulogized work, the so-called "*Phenomenology of the Mind*", without feeling as if he were in a madhouse, would qualify as an inmate for *Bedlam*, I should be no less right."

Arthur *Schopenhauer*, "*On the Basis of Morality*", pp 15-16.

Keywords: Philosophy, metaphysics, spirit/mind, dialectics, history, ethics, politics, science.

ÖZET

İlk basılışının iki yüzüncü yılını idrak ettiğimiz eser, *Hegel'in*, speküla-

tif metafiziğe ait zihnin(Geist), tarihî gelişimin araştırılan başyapıtıdır. Eserde, metafiziğin ruh, zihin, bilinç, öz-bilinç, tarih ve medeniyet gibi temel kavramları yanında ahlak, siyaset ve kadim felsefenin diyalektik yönteminin yeni bir incelemesi yapılır. Bu özellikleriyle eser, özelde Alman idealizminin genelde Avrupa felsefesinin köşe taşlarından biri olmuştur. Öte yandan Alman filozofu Arthur Schopenhauer'un de işaret ettiği gibi son derece girift olan eser, felsefede okunması en zor yapılardan birisidir.

Anahtar sözler: Felsefe, metafizik, dialektik, maneviyât, maddiyât, tarih, ahlâk, siyâset, bilim.

(1) “*Maneviyâtın Fenomenolojisi*” ne anlaşılmaz yahut en azından erbâbı anlıyorsa bile, çetin ceviz bir terkip! Niye? Görülenler (fenomen) yahut duyumlanabilirlikler (aisthesis) dünyasını göz önüne serme derdinde değil de ondan.

Görülür-duyulur cinsten olup bitenler dünyasına gerçeklik diyoruz. Görülür-duyumlanır ölçülüp biçilebilir olayların doldurduğunu düşündüğümüz topyekûn uzam (Fr extension) evrendir (univers). Peki, bu evren tek başına ilksizliktenberi varolup sonsuzluğa akan süreçmidir?

Galilei-Descartes-sonrası Yeniçağ maddecilik-mekanikcilik dünyatasavvuru evren ilksizlikten sonsuzluğa yol alan maddî-mekanik süreçler bütünüdür. Her süreç, belli bir ‘selef-süreç’ten, genellikle, kendi yol açtığı bir ‘halef-sürec’e değişip dönüşmektedir. İşte, Georg Friedrich Wilhelm *Hegel* (1770 – 1831), bahsettiğimiz Yeniçağ dünyatasavvuru ile ~görüşüne karşı çıkmış, seçenek bir felsefe (-bilim diyemiyoruz) ortaya koymak istemiştir.

(2) İzini geçmişte Ortaçağın klasik devrine değin gerisin geriye izleyebildiğimiz Alman felsefesi mistiklikten metafiziğe¹ doğru yol almıştır. Metafiziğin en koyulaştığı, yoğunlaştığı dönemlerde bile, mistiklik kendini duyurmağa devam etmiştir.

Metafiziğin baş belirleyicisi akıl, arı duru gidimli düşünme akışı ile onun verimi olan temellendirilme ile delillendirilmeye açık düşüncüyü boşandırır. Metafiziğin tersine mistiklikte akıl, farklı seviyedeki düzlemlere (Fr plate-forme) iner yahut çıkar; yânî hep ön planda bulunmaz. Daha da önemlisi, mistiklikte hakîkata dair bilgi (irfân) vehbî olarak görülür, kabul edilir. Buna karşılık metafizikte gerçekliğe ve hattâ kısmen de olsa, hakîkata ilişkin bilgiler, kesbîdir.

Mistikliğin, metafiziğe bulaşmasından ortaya çıkan çığıra idealizm

¹ Büyük *Albert* (*Albertus Magnus*: 1200 – 1280), *Meister Eckhart* von Hochheim (1260 – 1328), Kues’li *Nikolaus* (von Kues: 1401 – 1464).

demek yerindedir. İdealist felsefe tarzı, spekulativ metafizik sisteme odaklanmıştır. Filvakî positiv tavırlı filosof-bilimadamına spekulativ metafizik kabule şâyân değildir. Nitekim bunun delîlini Immanuel Kant'ın (1724 – 1804) “*Salt Aklın Eleştirisi*”nin “Giriş”inde buluyoruz. “...Metafiziğin esâs gâyesi doğrultusunda İdealizmin, nice masûm gözüdürse gözüksün — aslında hiç de öyle olmamakla birlikte— evvelemirde içimizdeki duygunun bile, bilgi malzemesini kendisinden devşirdiği dışımızdaki şeylerin varlığını düpedüz inanç konusu kılması, dışımızdakilerin varolduğunu şüpheyile karşılayanlara da tatmîn edici kanıtlarla karşı çıkamaması, gerek felsefe gerekse insan aklı için bir rezâlettir...” —XXXIX.²

Eckart Ustadan sonra mistiklikten metafiziğe doğru yol alan, öncelikle de Büyük *Albert*’ten itibâren biçimlenen Alman felsefesinin hâkim rengi, idealist olmuştur. Bu mistiğimsi idealist özelliğiyle Alman felsefesi, Fars filosofu Şehabeddîn *Sühreverdi*’nin (1154 – 1191) başını çektiği İshrâkiye çığırını ile İspanya doğumlu Arap filosofu Muhiddîn İbn Arabî (1165 – 1240) gibi, İslâm felsefesinin bir kesimi hâriç, Batılı gelenekler arasında tektir, özgündür. Çağlar boyu mistik–idealizt renginden fazla bir şey yitirmeyen Alman metafiziğinin şâhikasını “Maneviyâtın Fenomenolojisi” teşkil eder. Daha kitabının başlığıyla *Hegel*, maddecileşip mekanikleşen Yeniçağ Batı Avrupa medeniyetine meydan okumuştur.

Peki, maneviyât nedir? Maddenin açıklama imkânları çerçevesine girmeyen ne varsa, odur. Bu nedenle, bir bakıma, maneviyât, olumsuz bir istilâh/terim görünümünü sergilemektedir.

Hareket eden yahut edebilen uzamlı varolanın temel birimi maddedir. Yirminci yüzyıl başlarına değin bahsi geçen birim, atom şeklinde anılagelinmiş, bilâhare atomaltı tânecikler onun yerini almışlardır. Maddeye dayanılarak girilen nedensel açıklamaların çerçevesi dar olup bizleri ziyâdesiyle uzaklara taşımayıp derinlere indirmez. Maneviyâta gelince; onun önü sonu yoktur. Bundan dolayı geçmişin kalburüstü metafizikçileri varlık öğretisinde maneviyâtı ‘kaldıraç’ niyetine kullanmışlardır.

Maneviyâtçı idealistlerin indinde maddenin açıklama kapsamına girmeyen ne varsa, maneviyâttan sayılmıştır. Gelgelelim onlar, bununla da kalmamışlardır. Gottfried Wilhelm *Leibniz*’in (1646 – 1716), *monad* öğretisinde yaptığı üzere, maddeyi de maneviyâttan türetilip onun açısından açıklamağı denemişlerdir.

Nedir, öyleyse, açıklayıcılık bâbından onu böylesine güçlü kılan? Kısaca, görülür–duyulur, ölçülüp biçilir şartlarla kısıtlanmış olmayışıdır. Düşünmenin konusu varlık, onun tümü tamamı da âlemdir. Harekete geçme düzlemimizi böyle belirleyince, varlığı mutlak anlamda kaplam kılmış; dolayısıyla duyumlanabilirlikler evrenini de varlığın kaplamına dâhil etmiş

² Ayrıca bkz: Teoman Duralı, “*Vefâtının İkiyüzüncü Yılında Tarihte en önemli Fikir Binâlarından Birinin Mimârı Immanuel Kant’ı Anarken*” VI, “*Kutadgubilig*”te, 12. sayı, İstanbul, ekim 2007.

oluyoruz. Fakat, duyulur cinsten olmayanlar onun kaplamındadır. Bunları sâdece düşünüyoruz yahut düşünebiliriz. Şu durumda düşündüğümüz, düşünebildiğimiz, duyumlayıp duyumlayabildiğimiz âlemin hakikatındandır. 'Âlemin hakikatı maneviyâttır. İmdi maneviyât, hakikatı da gerçekliği de kapsar. Zirâ onların hepsi düşünmeme konu olur yahut olabilir. Görüldüğü gibi, maneviyâtın birinci derecedeki devindireni (Fr *dynamo*) düşünme yahut düşünülebilirliktir. Maneviyâtı düşünmeden, ondan daha fazla açık kılan yahut kılabilen etken yoktur. Duyumlanırlık, 'bu-dünya'ya, bâhusus yeryüzüne ilişkindir. Oysa düşünebilirliğin sonu sınırı varmıdır? Varsa bile, kestirilemez.

Düşünmenin çeşitli seviyeleri bulunur. En üstünü felsefece düşünmedir. Aklın, felsefe düzlemindeki düşünüşü dialektikle olur. İmdi *Hegel*, bizlere yukarıda bahsettiklerimizi anlattıktan sonra, metafiziğin yönteminin dialektik olduğunu bildirmiştir. Maneviyâtın düşünme dokusunu dialektik oluşturur. Bunun da en bâriz izhârı fikirdir (*idée*). *Kant*'ın bildirdiği üzre, fikir, salt kavramdır. Fikir, şu durumda algıdan bağımsızdır. Kavramın algıyla dolmasından yahut doldurulmasından düşünce ortaya çıkar. İşlemi yürüten akıl, görünür olayın (*phénomène*) karşısında edilgin kalmayıp etkindir. Karşılaşılan görünür olay, onu düşünenden varlıkca bağımsız olmakla birlikte, bilinmeye konu olması itibâriyle düşünene bağımlıdır. *Hegel*'e göre, düşünce, düşünce-olmayanı yakalayıp onun üstüne katlanır (*übergreift*). Böylece anlamdışı durumda bulunan anlamlanır. İşte, birtakım gök cisimlerine bakıp onlara, sözgelişi, samanyolu diyerek onları zihnimizde birleştiriyoruz/sentezliyoruz. Varolan olarak varolmakla birlikte, ne tuhaf bir aykırılıktır ki, o varolanın üstünde düşünüp onu birleştirim-lemediğimiz / sentezlemediğimiz takdirde onun 'at' olduğunu söyleyemeyiz.

Kimi şeylerin varoluşu görünürlükte (*phénomène*) verilmemiş olmakla birlikte, onları düşünerek bilincimizde var kılarız: Din, ahlâk, güzellik ile matematik ölçüler gibi. Dışındaki şeylerin varolduğuna ilişkin inancım vardır. O da, öz varlığıma beslediğim inancı aydınlatıp pekiştirir. Nitekim *Eflâtun*'a kalırsa, düşünce dahî düşünmenin (*Y noēsis noēzeōs*) konusu kılınabilir. Bilinçlenme böyle gerçekleşir. Bilincin konusu dünya, katlanı-larak düşünmenin verimidir. Bahsi geçen katlanarak düşünme işleminin yolunu yordamını çizense, daha önce belirtildiği üzre, yönlendiricisi ile yöneticisi akıl olan dialektik yöntemdir.

Kanıtlanmayı bekleyen, taleb eden iddia, sav (*thèse*); onu sınamak, denetlemek üzre 'karşı'dan gelense, karşısavdır (*antithèse*). İkisinin birbirini deneyip sınamasından birleştirim (*synthèse*) ortaya çıkar. Birleştirim, sav ile karşısavın birbirlerine karşı verdikleri ölüm kalım savaşı; birinin, öbürünü mahvetme mücâdelesi değil; birbirlerini sınyarak tamîr çabası olup onarılmış durumda ikisini de içleştirerek aşar; ve yeniden karşısavını bekler hâlde savlaşır. Dialektik düşünme tarzı ile hüneri/tekniği, âlemdeki bütün değerlerin, evrendeki olaylar ile süreçlerin, dünyadaki görünürlerin açıklanıp bilinmesinde anahtar mesâbesindedir.

Bir şey açıklanıp bilinmezse, onun varlığından bahsedilemez. Varlığı hakkında bir şey söylenemeyen, var değildir. Bir şeyin varlığını düşünüyor olacağız ki, onun hakkında konuşalım. Şu durumda şeyleri düşünerek onları var kılıp varolanlaştıırıyoruz. ‘Oradaki at’ dediğimde, gördüğümü kavram yoluyla varolanlaştıırıyorum. Kavramlaştırma bir düşünme işlemidir. *Eflâtun*’un tersine ve *Aristoteles*’e benzer biçimde *Hegel*, kavramın, düşünme aracılığıyla karşılaşılanın varlığından çekip çıkarıldığı; buna karşılık *Kant*, kavramın, karşılaşılandan önce akılca üretildiği, bilâhare zihinde duyulanlarla çakıştırıldığı kanısındadırlar. Tasvirini sunduğumuz manzaraya bakarak *Hegel*’e oranla *Kant*, *Eflâtun*’a daha yakın durmaktadır diyebilir miyiz? Diyemeyiz. Zirâ *Eflâtun*’da ‘bilgi’, açıkca, şüpheyeye yer bırakmazcasına ‘varlık’tan neşet eder. *Eflâtun*’dan sonra bir daha kimse bahsettiğimiz resmi böylesine tutarlılık ve kararlılıkla çizmemiştir. Nitekim *Eflâtun*’da ‘varlık’ı ‘düşünmesem’ de ‘varlık’ ‘var’dır. Böyle inanıyorum diye değil. Bu, öyledir de ondan. Âlemin inşâasında ‘varlık’ temel yapıtaşdır. O, düşüncenin, öyleki düşünülebilirliğin önünde ve öncesindedir. Varlık, düşünülebilendir. O, olmasa neyi düşüneceğim? Öyleyse düşünülebilirliğin şartı ve belirleyicisidir.

Descartes’tan itibâren ‘varlık–öncelikle düşünme’nin yerini ‘düşünme–öncelikli düşünüş’ almıştır. Öyleki bu yeni hatta bir adım öne çıkan *Hegel*’in indinde düşünme, duyunun da duygunun da üstündedir. Duyu ile duyguya çekidüzen veren düşünmedir de ondan. Haddizâtında görünür olay (phénomène), düşünülendir. ‘Duyuyorum, ama duyumladığımı düşünmüyorum’da ‘duyumladığım’ın anlamı yoktur. Anlamı olmayanın da değeri bulunmaz. Anlamı olmayıp değer kazanmamış olan, algılanmamış sayılır. İşte bu sebepten, görünen olaylar, maddiyâtın değil, maneviyâtın konusudurlar. Bilme işleyişinin temel birimi, düşünmenin gördüğü olaydır. Sonuçta “Maneviyâtın Fenomenolojisi”nin eğildiği, irdeleyerek incelediği düşünmeye görünen olaydır.

(3) Buraya dek özetleyerek açımlayageldiğimiz anıtlık eserini yazmağı Georg Friedrich *Hegel*, 14 ekim 1806da bitirmiştir. Bundan bir gün önceyse, *Hegel*’in üniversitesinde ders okuttuğu Jena’da vukûu bulmuş meydan muharebesinde Fransız hükümdarı *Napoléon Bonaparte* (1769 – 1821), Prusya ordusunu yenip Kutsal Roma–Germen İmparatorluğunu tarih sahnesinden silerek Almanyayı işgâle başlamıştır.

Kitabın ilk baskısı bir yıl sonra, yânî 1807te gerçekleşecektir. Eser, Batı felsefe tarihinde milât mesâbesindedir. Bundan böyle Batı felsefesine “Maneviyâtın Fenomenolojisi”nden önce ile sonra diye tarih düşülecektir.

(4) Yazarın kendisine gelince; kaderin cilvesi çağların —Johann Sebastian *Bach*’la (1685 – 1750) birlikte— en müdhiş bestecisi Ludwig van *Beethoven* (1770 – 1827) ve büyük şair (1770 – 1843) Johann Christian Friedrich *Hölderlin*’le aynı tarihte ticâretle uğraşan bir ailenin oğlu olarak Stuttgart’ta dünyaya gelmiştir. Çocukluğu bolluk içinde geçmemiş olmasına rağmen, parlak zekâsıyla temâyüz ederek nitelikli okul-

larda okutulmuş, henüz beş yaşındayken de Latince öğrenmiştir. Yüksek öğrenime gittiği Tübingen üniversitesinde Friedrich *Schelling* (1775 – 1854) ve *Hölderlin*'le birlikte okumuştur. Üçü ömürlük dost olmuştur.

Hegel, üniversitede felsefe ile ilahiyât öğrenimlerini tamamladıktan sonra bir süre zengin ailelerde özel ders vererek geçimini sağlamıştır. Gençliğinin önemli kısmını din araştırmalarına hasretmiştir. Çalışmalarının en kayda değer ürünü olarak karşımıza “*İsâ'nın Hayatı*” çıkacaktır. Otuzlarındaysa tedricen dinin dogmacı tarafını eleştirmeye koyulmuş, kendini git gide Aydınlanmacılığa kaptırmıştır. Üniversiteye intisâb edip hoca olduktan sonra Johann Wolfgang von *Goethe* (1749 – 1832), *Novalis* (1772 – 1801), *Schlegel* kardeşler (August Wilhelm: 1767 – 1845 ile Karl Wilhelm Friedrich (1772 – 1829) gibi kalburüstü talebeleri olmuştur.

Kısık sesle okutmasına rağmen, olağanüstü zengin ve çeşitliliği hâvî bilgi haznesi ve öğreticilik kâbiliyetiyle *Hegel*, derslerini câzibe merkezi kılmıştır. O kadar ki, onun sınıfı dolup taşarken, Berlin Üniversitesinde kendisiyle aynı saatte ders okutan Arthur *Schopenhauer* (1788 – 1860) sinnek avlamıştır.³ O dönem Alman yüksek öğretim kurumlarında hocaların ücretini ders okuttukları talebeler tarafından ödendiğini düşünürsek, *Schopenhauer*'ın dillere destân *Hegel* düşmanlığını, bir nebze de olsa, anlamış oluruz. Şu, hafif tertîp mizâhî rivâyet bir yana, *Hegel* ile *Schopenhauer* kişilik yapısı bakımından öylesine zıt kutuplara ayrılmışlardı ki, uzlaşabilecekleri bir payda bulmak güçtü. Yine de bir ortak paydaları vardı; o da karşı durulmaz merakları, uçsuz bucaksız bilgi dağarları ve öteki Alman filozoflarıyla paylaştıkları Avrupalı olmayan medeniyetlere duydukları hayranlık.

Schopenhauer'ın tersine, *Hegel*, evlenip çoluk çocuğa karışmış; düzgün, ilgili bir aile babası olmuştur. *Schopenhauer*, keskin bir eleştirici ve güçlü bir yorumcudur. Fakat sistem kurmağa ya tevessül etmemiş ya da bunu becerememiştir. Bu yüzden, Karl *Marx*'a değin müteâkip Alman felsefesini baştan ayağa etkileyip belirlemiş *Hegel* sistemi hep gözüne batmıştır. Ancak, hakkı da asla yenmemeli: *Schopenhauer*, *Hegel*'in felsefesini en esâslı şekilde eleştirendir. Bir bakıma, Eskiçağda *Eflâtun*'un karşısındaki Kinik Sinoplu *Diogenes*'i (412 – 323) hatırlatmaktadır.

KAYNAKÇA

“*Die Phänomenologie des Geistes*”; Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1952.

Michael Inwood. “*A Hegel Dictionary*”; The Blackwell Philosopher Dictionary, Blackwell, Oxford, 1992.

Marta Doltra Tapiola. “*Fenomenologia del Espíritu*”, 286. – 289.syflr; “*Los Libros de*

³ 1820, Berlin Üniversitesinde sâdece kayıtlı beş talebesi olmuştur. Bu duruma çok içerleyen *Schopenhauer*, bir daha dönmek üzere yüksek okul hocalığını terketmiştir.

los Filósofos"; Ariel, Barcelona, 2004.

Maria Luisa Blanco "*El Viaje del Espíritu*", 12.s, "*El País*"/*Babelia*, Madrid, 30 haziran, 2007.

Isidoro Reguera: "*El Calvario de la Conciencia*", 12.s, aynı yer.

Luis Fernando Moreno Claros: "*La Sabiduría Absoluta de Hegel*", 13.s, aynı yer.

Arthur Schopenhauer, "*On the Basis of Morality*" ("*Über das Fundament der Moral*") translated from German by E. F. J. Payne, Hackett, Indianapolis, A.B.D., 2000

BU SAYIDA

VARLIK - BİLGİ - AHLÂK ARAŞTIRMALARI

Ş. TEOMAN DURALI
Maneviyâtın Fenomenolojisi İlk Basılışının İkiyüzüncü Yıldönümü

Ş. TEOMAN DURALI
Vefâtının İkiyüzüncü Yılında Tarihte En Önemli
Fikir Binâlarından Birinin Mimarı Immanuel Kant'ı Anarken – VI

ALİ ÇAKSU
Aristo'da Yabancı Düşmanlığı

HABİP TÜRKER
Aristoteles'te Hoşlanma ve Katharsis Kavramını
Ruhbilimsel-Varlıkbilimsel Olarak Yeniden Okuma

Ş. TEOMAN DURALI
Şiir

MEHMET SABRİ GENÇ
Franz Brentano'nun Çağdaş Batı Felsefesine Etkileri

EMEL KOÇ
Homo Viator

MEHMET ATALAY
Düşünce Tarihinde Epistemolojik Bir Denge Unsuru Olarak Ayna Metaforu

LÜTFİ A. ZADE
Puslu Mantiğin Doğuşu ve Evrimi
[Çeviren: Yücel Yüksel]

Gerçek Dünyanın Kesin Olmayışının Üstesinden Gelmek:
Lütfi A.Zade ile Bir Röportaj
[Çeviren: Yücel Yüksel]

CHARLES SANDERS PEIRCE
Bilimlerin Bir Taslak Şeklinde Sınıflandırılması
[Çeviren: Nazlı İnönü]

DOĞA ARAŞTIRMALARI - BİLİM

Fezâ Çağının Ellinci Doğum Günü

Amerikalı Öncü Genbilimci, Sunî Yaşam Yarattığını Açıkladı

İSHAK ARSLAN
Klasik Fizikten Kalan Metafizik Miras: Heisenberg Belirsizlik İlkesi

TARİH - TOPLUM - KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI

EŞREF ALTAŞ
Kâtip Çelebi'de Ishalat Düşüncesi

CAHİD ŞENEL
Sahban Halifat ile: Dil, Yöntem ve Sabır

TÜRKÇENİN FELSEFE - BİLİM SÖZLÜĞÜ

Ş. TEOMAN DURALI